
Sáry Gyula

A HOMÁLY DICSÉRETE

A két Nobel-díjas író foglalkozik műveiben a vaksággal. Saramago elképzeli, milyen indulatokat szabadít fel a látás elvesztése, Borges átéli a világtalanság szellemi horizontot a végtelenig kitágító hatását. Mindkét állapot „emberi, nagyon is emberi”. A vakság azonos szellemi közegbe, az emlékezet és fantázia közegébe emel minden jelenséget.

Könyvtárszobám ablakai keletre néznek. Kora reggel a nap friss sugarai először csak belopóznak a könyvekhez. Aztán a ragyogó fényár lángba borítja a szobát. Felragyognak a könyvek színes gerincei, ragyog a mélyfekete zongora, csak a sárgás elefántcsont billentyűk sora csillog fehéren. A könyvtár ilyenkor esztétikai látvány.

Ahol az ugrókötés domborulatai összeérnek, a súroló fény élesen elválasztja egymástól még az egyszínű köteteket is. Izzanak a sárga, narancs-, vörös színű védőborítók, elmélyül a nemes szürke gerinc, még elegánsabb lesz a kék. A fekete kötések az arannyal nyomott cím tündököl. Ebben az időpontban szinte lehetetlen olvasni. A fény elválaszt, a hibákat nyilvánvalóvá teszi, a gyatraságokat elének tárja, az ellentéteket kiélezi, a lappangó indulatokat felszínre hozza. A szellem ez esetben valahogy visszavonul önmagába, mert nem kedveli a reális, kisarkított élményt. Ilyenkor leveszem a szükséges kötetet, és átviszem a nyugati szobába. Ott olvasom.

Délben a nap ahogy elhagyja a zenitet, megszűnik a könyörtelen fény, a könyvtár lassan szellemdússá válik. Ilyenkor a nagy színekülönbségek megszűnnek, és előtérbe kerül a tartalom. A könyvek belülről kapnak fényt, ami az olvasólámpa bekapcsolásakor szellemi izgalomban csúcsosodik. Térdemen a felütött olvasnivaló, a fénykép csak az oldalakat világítja meg. A sorokat bebarangoló szellem hol itt, hol ott talál összefüggést előző olvasmányokkal, amit azonnal tisztázni lehet az illető kötet leemelésével. Ez a titkos kalandozások ideje. Ez éltette Borgest. A szellemi ember éjszaka él, túllépi testi korlátait, irracionális tetté válik a haladása is. Nincs előre és hátra, nincsenek nyomasztó kitérések, szabaddá válik a fantázia.

Aztán a délutáni nap a nyugati ablakon betekintve lassan látvánnyá alakítja a festményeket a másik szobában. A barna galeriton alól egymás után ragyognak ki a világos színek. Szent Ágota letépett ingvállá magához vonzza a szemet, mint ahogy Veronika kendője kiragyog a szenvedő, komor keresztvitelből. A gyolcskötő a halott Krisztuson, a párás Spányi-mocsárban a gólya hófehér tollai, a francia dáma habselyem ruhája tündökölni kezdenek. Aztán színbe borul a szoba, a szem néha megpihenve barangol az ismerős képeken.

Ezt a látványt veszítette el Borges, és vele korlátozottá vált testi élete is. De megnyerte a mindenséget, mert homályba vesző könyvtára a megvakulással elveszítette fizikai korlátait. A homály sejtelmesség, rejtély, titok, vonzó felfednivaló, a konkrét határok elmosódása. A jelenségek mérhető súlya, látható formája helyett a szellemi tartalmak lesznek a mérvadók. Már évekkel ezelőtt olvastam egy csodálatosan mély írását a könyvekről. Látása már alig volt, de a lelke érezte a könyvek jelenlétét, és talán valami rejtett úton-módon hozzáfért tartalmaikhoz is. A vakok szinte természetfeletti ér-

zékei tudottak. A kötetek tartalmából aztán kutató szelleme, mint a kolibri a virágból a nektárt, kiszívta az értékeket.

Jó helyre jutottak. Spongyaszerű emlékezete szinte korlátlanul tárta a már leülepedett, a még csak félig tisztázott avagy a csak sejtett, éppen ezért izgató igazságokat. Ezekből állította össze írásainak tartalmait, melyek szellemének vegykonyhájában összeálltak borgesi szöveggé. Ami még fontosabb, borgesi világegyetemmé.

Amiket csak sejtett, az új közegben, az érzékek által meg nem hamisítható lelki összefüggésekben, távoli asszociációk útjain összekapcsolódtak. Bárki, akinek csak lehetősége van, hogy elvonuljon könyvei közé, próbát tehet. Ahogy az alkony homálya vilanygyújtás előtt a könyveket lágy sfumatóban összefogja, fellazulnak a szellemi ellentétek. Nietzsche már nem acsarkodik az Istenre, Rahner kibékül Renannal, a Biblia megfér Kautskyval. Az ellentéteket lehetne folytatni, de nem kell, hiszen a kiegyezés bennünk játszódik le. Az alkony belső fényt gerjeszt az olvasóban, aztán a lámpagyújtás még inkább megbocsáthatóvá teszi a szerzők ellentéteit. A vaksötétben, a szellem belső mécsvilágánál megtörténik a nagy eggyéolvadás. Az elsötétülés folyamata Borges esetében visszavonhatatlanná vált. A látás sötétsége azonban a szellemében nem mécsvilágot, hanem a rejtett lelki zugokba bevilágító jupiterlámpákat gyújtott. Hihetetlenül távoli eseményekre, szinte összefüggéstelen jelenségekre, évezredes szövegek közti kapcsolatokra derít fényt a vak látnok.

Szeme világa elvesztését ez az újszerű belső látás teszi számára elviselhetővé. Ahogy írja, az emlékezet örömét ízlelgeti. De azt is megírja, hogy a vakok azok, akik látnak, mégsem látnak. Az új kötet, A HOMÁLY DICSÉRETE telítve van e belső látás által felszínre hozott összefüggésekkel. Néhányat megjegyeztem.

Egy emlékképet gyakran felidéz, egy tigris képét. Aztán mitológiai hősök, tengerek, mágikus tükrök, kabbalisztikus igazságok, legendákból eredő történetek, álmok, új összefüggésben szemlélt világtörténeti események, tragikus párhuzamok állnak össze egy magasabb igazság megvilágítására.

A borgesi világmindenség valószerűtlenül nagy. Még a legolvasottabb ember is eltéved ebben a szellemi tömkelegben. De ha emlékezetéből képes előcsalni az említett eseményt, az új borgesi összefüggés villámfényénél megrázó szellemi élmény lesz a jutalma. Pedig az igazság néha elviselhetetlen.

Arra is van példa a görög mitológiában, hogy az ember megvakítja magát, mert nem bírja elviselni a meglátott igazságot. De talán igazabb az, hogy az istenek a mindentudót, a látnokot megvakítják, mert kedvük ellen van, hogy elmondhatják az embereknek a jövőt. Teiresziasz szeme világát Pallasz Athéné azért vette el, mert egyszer meztelenül látta meg a szűz istennőt.

Borges vaksága eszerint isteni eredetű. Vagy meglátta az emberiség szomorú jövőjét, vagy belefeledkezett valami isteni szépségbe. Döntsük el.